

HISTORIA FUPI YA TAFSIRI ZA VITABU VYA KISWAHILI NCHINI CHINA

ZHAO LEI

Kuanzia mwaka 1964 hadi 1993, idara ya Kiswahili katika Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni ilitafsiri na kuchapisha jumla ya vitabu 258 vya Kichina kwenda Kiswahili huku wasomi wa Kiswahili walitafsiri vitabu 26 vya Kiswahili kwa Kichina. Kwa kulinganisha idadi na maudhui ya vitabu hivyo katika enzi ya mapinduzi na ya mageuzi, makala hii inadhihirisha utegemezi wa tafsiri kwa sera ya serikali na mazingira ya jamii. Kwa hivyo, changamoto za kitaaluma na za kiuchumi zilizopo katika kutafsiri vitabu kwenda au kutoka Kiswahili nchini China zinakabili serikali, wachapishaji, waandishi, watafsiri na wasomaji kwa pamoja.

Between 1964 and 1993, the Kiswahili department of the Foreign Languages Press of China translated and published 258 books from Chinese into Swahili while 26 books were translated from Swahili into Chinese. This article highlights the dependency of translation processes on government policies as well as societal circumstances by comparing the number of books and their content during the periods of revolution and reform. Thus, the academic as well as economic challenges in the context of the translation of books from and into Kiswahili have to be addressed by the government, the publishers, authors, translators as well as readers.

Utangulizi

Katika miaka ya 1950, harakati za kupigania uhuru na ukombozi zilipamba moto katika bara la Afrika. Kutokana na haja ya China kuwasiliana na wananchi wa Afrika ya Mashariki, kwa kufuatia agizo la marehemu Waziri Mkuu Chou En-lai, vyo vikuu vilianzisha kozi za Kiswahili mwaka 1960 ili kutayarisha wasomi wa Kiswahili. Mnamo Agosti 1964, Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni (Foreign Languages Press, FLP) lilifungua idara ya Kiswahili (Chen 1999: 78) ambayo iliwaajiri wahitimu wa somo la Kiswahili na pia wataalamu kutoka Tanzania kwa ajili ya kutafsiri vitabu na nyaraka za Kichina kwenda lugha ya Kiswahili.

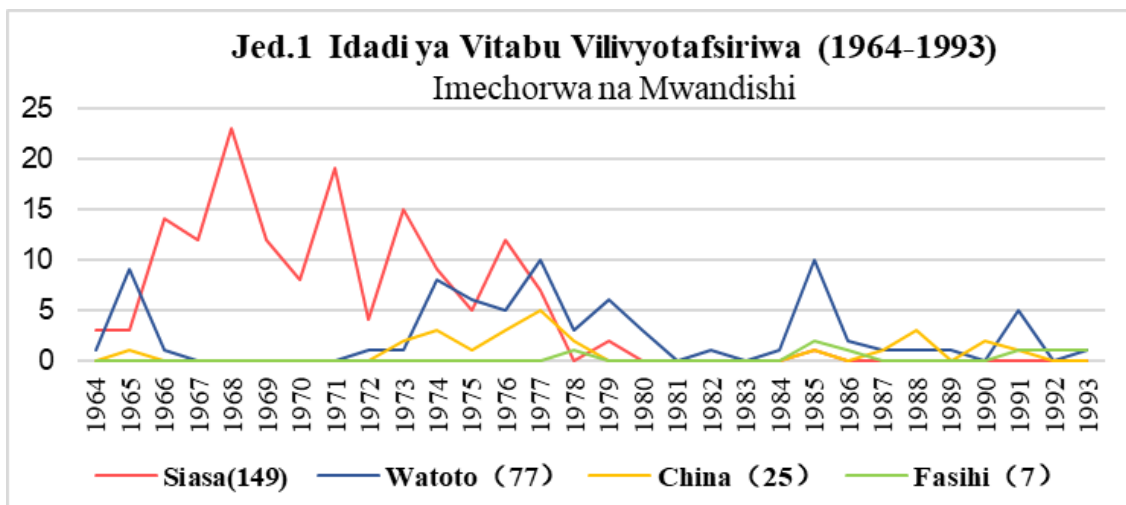
He Mingxing (He 2012) alifanya uchunguzi wa vitabu vya Kichina vilivyotafsiriwa kwa Kiswahili katika kipindi cha mwaka 1964 hadi 1979. Alivianisha vitabu hivyo katika aina tano zifuatazo: (1) vitabu vya Mao Tse-tung; (2) vitabu vya nadharia ya kisiasa; (3) vitabu vya habari za China; (4) vitabu vya fasihi na sanaa na (5) vitabu vya watoto. Uchunguzi huo muhimu umeangalia harakati za kutafsiri na kusambaza vitabu vya Kichina katika nchi za Afrika ya Mashariki haswa wakati wa enzi ya mapinduzi. Ila hauchunguzi tafsiri za vitabu vya Kiswahili zilizoendelea baada ya mwaka 1979.

Hivyo, makala hii inalenga kuangalia historia yote ya tafsiri za vitabu vya Kiswahili nchini China, kulinganisha mabadiliko ya idadi na maudhui ya vitabu hivyo katika enzi tofauti na kuchunguza utegemezi wa tafsiri kwa sera na mazingira ya jamii. Maana ya maneno “vitabu

vya Kiswahili” niliyoyatumia katika makala hii inajumuisha vile vitabu vilivyotafsiriwa kwa Kiswahili kutoka Kichina pamoja na vile vya Kiswahili vilivyotafsiriwa kwenda Kichina.

Tafsiri kutoka Kichina kwenda Kiswahili

Kwa mujibu wa takwimu nilizozikusanya, idara ya Kiswahili ya Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni ilitafsiri na kuchapisha vitabu 258 kati ya mwaka 1964 na 1993 ikiwa ni pamoja na vitabu 14 vilivyochapishwa mara mbili.¹ Kwa kuwa idara husika ilibidi ifungwe mwaka 1993, basi historia ya tafsiri ya Kiswahili nchini China nayo ilifika kikomo.

Jedwali 1: Idadi ya vitabu vilivyotafsiriwa kutoka Kichina kwenda Kiswahili (1964-1993)

Kwa upande wa maudhui, katika makala hii vitabu hivi vimeainishwa katika vikundi vinne:

- (1) Vitabu vya kisiasa vikiwemo vitabu vya Mao Tse-tung, hotuba za viongozi wa chama, nyaraka za kiserikali na kadhalika.
- (2) Vitabu vya watoto vikiwemo vya hadithi za katuni, hekaya za kale na sayansi kwa watoto.
- (3) Vitabu vya kuelezea habari za China kama vile historia, jiografia, uchumi, utamaduni na kadhalika.
- (4) Vitabu vya fasihi ya Kichina.

Takwimu zinaonesha kuwa, kati ya mwaka 1964 na 1977 harakati ya kutafsiri vitabu vya Kichina kwenda Kiswahili iliendelea bila kukoma, na vitabu 203 kati ya jumla ya vitabu 258 vilichapishwa ndani ya kipindi hicho. Vile vitabu 55 vilivyobaki vilitafsiriwa na kuchapishwa kati ya mwaka 1978 na 1993.

¹ Takwimu zimekusanywa kutokana na data za Maktaba ya Taifa yenye idadi kubwa ya machapisho nchini China na maktaba ya Chuo Kikuu cha Lugha za Kigeni cha Beijing (Beijing Foreign Studies University, BFSU) inayohifadhi vitabu vya Kiswahili kwa wingi nchini. Lakini kuna uwezekano wa kuwepo vitabu vichache ambavyo havijaingizwa kwenye maktaba hizo mbili.

TAFSIRI ZA VITABU VYA KISWAHILI NCHINI CHINA

Picha 1: Baadhi ya vitabu vilivyochapishwa kati ya mwaka 1964 na 1977

Enzi ya mapinduzi (1964-1977)

Katika kipindi cha mwanzo hasa baada ya Mapinduzi ya Utamaduni kulipuka mwaka 1966, Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni lilipewa jukumu la kueneza falsafa za Mwenyekiti Mao Tse-tung kwa lugha mbali mbali za dunia. Wafanyakazi wa idara ya Kiswahili wakajitosa kwenye tafsiri ya vitabu na makala za mwenyekiti Mao na nyaraka za kiserikali. Vitabu hivi vya kisiasa viliteuliwa na mamlaka ya juu na vilichukua asilimia 72 ya kazi zote za tafsiri za muda huo. Vitabu vyote vya Mao Tse-tung katika lugha ya Kiswahili vilitolewa katika enzi hiyo.

Hata vitabu vile vya watoto vilivyochapishwa muda huo (asilimia 21) vilikuwa vinasimulia hadithi za kutukuza uzalendo na ushujaa. Mifano ni *Nyota nyekundu ing'arayo* (Mtunzi Wang Peijia, 1974), *Wasichana wadogo mashujaa katika mbuga* (FLP, 1974) na *Askari doria wadogo* (Shanghai Animation Film Studio, 1976). Vitabu hivi vya Kiswahili vilivyojaa itikadi za kimapinduzi viliendana na ujenzi wa Ujamaa nchini Tanzania na harakati za kupigania uhuru katika nchi nyingine za Afrika (He 2012: 24).

Enzi ya mageuzi (1978-1993)

Mnamo Oktoba mwaka 1976, Mapinduzi ya Utamaduni yalikomeshwa, na serikali ikasitisha tafsiri na usambazaji wa vitabu vya Mao Tse-tung. Dira ya serikali iligeukia mageuzi ya kiuchumi na ufunguaji mlango katika fani zote mwaka 1978. Shirika la Uchapishaji halikuwa na budi kujitegemea zaidi na kuzingatia maslahi ya kiuchumi. Hivyo, vitabu vilivyotafsiriwa kwenda Kiswahili vilipungua kwa kiasi cha asilimia 72.9 huku maudhui yakibadilika sana.

Katika kipindi hicho, watafsiri wa idara ya Kiswahili waliweza kushauriana juu ya vitabu vya kutafsiri kulingana na mahitaji ya soko. Walipendelea kutafsiri vitabu vya watoto kiasi kwamba vilichukua asilimia 64 ya vitabu vyote vya kipindi hicho. Maudhui na ubunifu wa majalada ya vitabu hivi vilizidi kuwavutia watu ikilinganishwa na enzi ya mapinduzi.

Picha 2: Baadhi ya vitabu vilivyochapishwa kati ya mwaka 1978 na 1993

Sambamba na sera ya China ya mageuzi na mlango wazi (“Reform and Opening-up policy”), vitabu vya kueleza habari za China vilikuwa vimeongezeka vikashika nafasi kwa asilimia 18, kama vile *Habari juu ya jioografia ya China* (FLP, 1978), *Mavumbuzi makubwa manne ya kale ya China* (Zhuang Wei, 1985) na *Historia fupi ya China* (Jian Bozan, Shao Xunzheng & Hu Hua, 1990). Hali kadhalika, watafsiri waliokuwa wamepevuka walijituma kutafsiri vitabu vya wanafasihi mashuhuri wa Kichina kama Lu Xun, Ba Jin na wengineo. Lu Xun (1881-1936) ni mtangulizi wa fasihi ya kisasa ya China ambaye aliandika makala nyingi za kushutumu fikra potovu za kale na utawala dhalimu. Kazi zake zilizotafsiriwa kwa Kiswahili ni pamoja na *Muhanga wa mwaka mpya* (1978) na *Shajara ya mwendawazimu* (Mtafsiri Si Wen, 1986). Naye Ba Jin (1904-2005) alikuwa mwandishi na mtafsiri mashuhuri wa China ambaye aliandika hadithi nyingi za kupambana na ukabaila na kutetea ubinadamu. Kazi yake iliyotafsiriwa kwa Kiswahili ni *Mapenzi yaliyonyanyaswa: Riwaya fupi kadha za Ba Jin* (Mtafsiri Sun Shangxin, 1985).

Inasikitisha kwamba baada ya kitabu cha *Msichana mwenye kucha nyekundu* (Mwandishi Peng Jingfeng, Watafsiri Xue Yanfang na Lu Junlan) kuchapishwa mwaka 1993, muda si mrefu idara ya Kiswahili pamoja na idara za lugha nyingine ndogo ndogo ziliamrisha kufungwa na Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni.

Tafsiri kutoka Kiswahili kwenda Kichina

Mara baada ya kujipatia uhuru, serikali ya Tanganyika na baadaye Tanzania ilifanya jitihada kubwa za kuikuza fasihi ya Kiswahili. Miongoni mwa jitihada hizo ni kuchapisha vitabu vya Kiswahili, kuandaa mashindano ya utunzi, kuunda taasisi za kuchunguza Kiswahili na mengineyo. Baadhi ya waandishi mahiri na chipukizi kama vile Shabaan Robert na Euphrase Kezilahabi waliwavutia wasomi wa Kiswahili wa China.

Licha ya kutafsiri vitabu vya Kichina kwenda Kiswahili, baadhi ya wasomi na watafsiri wa idara ya Kiswahili walijituma kutafsiri vitabu vya fasihi ya Kiswahili kwenda Kichina hasa

TAFSIRI ZA VITABU VYA KISWAHILI NCHINI CHINA

katika miaka ya 1980. Katika uandaaji wa makala hii, jumla ya vitabu 26 vya Kiswahili vilivyotafsiriwa kwa Kichina vimekusanywa:²

Jina la Kitabu	Mwandishi	M/Watafsiri	Mwaka
<i>Ubeberu utashindwa</i>	Joseph Kiimbila	Si Wen	1976
<i>Masomo yenye adili</i>	Shaaban Robert	Zhang Zhiqiang	1979
<i>Kufikirika</i>	Shaaban Robert	Ge Gongshang	1980
<i>Kusadikika</i>	Shaaban Robert	Ge Gongshang	1980
<i>Utubora mkulima</i>	Shaaban Robert	Ge Gongshang	1980
<i>Simu ya kifo</i>	Faraji Katalambula	Cai Linxiang, Huang Jiongxiang	1981
<i>Nataka kumwoa Maria</i>	Cuthbert Omari	Feng Yupei	1981
<i>Dunia uwanja wa fujo</i>	Euphrase Kezilahabi	Ge Gongshang, Li Jun	1982
<i>Kichwamaji</i>	Euphrase Kezilahabi	Ge Gongshang, Li Jun	1982
<i>Kiu</i>	Mohamed S. Mohamed	Feng Yupei	1982
<i>Donda ndugu</i>	Habil Mbelwa	Zhang Peizhi	1982
<i>Kuli</i>	Shafi Adam Shafi	Rao Shaoping	1982
<i>Lila na Fila</i>	Joseph Kiimbila	Zhang Peizhi	1982
<i>Dunia ngumu</i>	Murray Chiume	Shen Zhiying, Ge Gongshang	1983
<i>Aliyeonja pepo</i>	Farouk Topan	Ge Gongshang	1983
<i>Kiu</i>	Mohamed S. Mohamed	Lu Chuan, Yao Jianguo	1983
<i>Ndoto ya mwenda wazimu</i>	Eddie Ganzel	Tang Shangyang, Cai Baomei	1983
<i>Maisha yangu na Baada ya miaka hamsini</i>	Shaaban Robert	Xue Yanfang	1988
<i>Rosa Mistika</i>	Euphrase Kezilahabi	Cai Linxiang	1988
<i>Roho yangu</i>	Mbunda Msokile	Cai Linxiang	1988
<i>Bilali na Nyajige</i>	A. Banda	Cai Linxiang	1988
<i>Heshima yangu</i>	Penina Muhando	Cai Linxiang	1988
<i>Mkokoteni</i>	Edwin Semzaba	Cai Linxiang	1988
<i>Kinjeketile</i>	Ebrahim Hussein	Cai Linxiang	1988
<i>Kizazi hiki</i>	William Mkufya	Cai Linxiang	1989
<i>Njama</i>	Elvis Musiba	Cai Linxiang	1989

Jedwali 2: Vitabu vya Kiswahili vilivyotafsiriwa kutoka Kiswahili kwenda Kichina

² Ninawashukuru sana Cai Linxiang, Zhang Zhiqiang, Lu Chuan na Xue Yanfang walionipatia habari kuhusu vitabu vilivyotafsiriwa katika mazungumzo yaliyofanyika mwezi wa Februari, mwaka wa 2018 jijini Beijing.

Mbali na riwaya na tamthiliya hizo, wasomi pia walitafsiri hadithi kadhaa za mapokeo za Kiswahili. Miongoni mwa hadithi hizo ni *Mfalme na mhunzi* (Feng Yupei, 1981), *Hekaya za Abunuwas, Mamba na Tumbiri* (Chen Yuanmeng, 1988), *Sultan na mvuvi, Punda na chumvi, Simba na Sungura* (Huang Jiongxiang, Cai Linxiang, 1988) na kadhalika. Kwa upande mwingine, mashairi ya Kiswahili hayajatafsiriwa katika lugha ya Kichina, bila shaka kwa sababu ya ugumu wa kazi.

Hapa hatuwezi kuelezea tafsiri bila ya kuwataja watafsiri wawili mashuhuri, Ge Gongshang na Cai Linxiang. Ge Gongshang (1940-2007) alikuwa mtaalamu mashuhuri wa ethnolojia nchini China. Aliwahi kusoma Kirusi na Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Lugha za Kigeni cha Beijing. Pia alisomea mambo ya ethnolojia katika Chuo Kikuu cha Leningrad mwaka 1960 hadi 1963. Aliandika makala nyingi juu ya makabila ya Afrika na pia alitafsiri vitabu saba vya Kiswahili hasa vitabu vya Shabaan Robert na Euphrase Kezilahabi. Naye Cai Linxiang (alizaliwa 1945) ni mtafsiri mahiri wa fasihi ya Afrika ambaye alihitimu masomo ya Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Mawasiliano cha China. Aliwahi kufanya kazi katika idara ya Kiswahili ya Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni na Ubalozi wa China nchini Tanzania. Ametafsiri vitabu tisa vya Kiswahili pamoja na vitabu vitatu vya Ngugi wa Thiong'o, *Weep Not, Child, The River Between* na *Caitani Mutharabaini* kwenda Kichina. Ge Gongshang na Cai Linxiang walitafsiri vitabu vya fasihi ya Kiswahili kwa ubora wa hali ya juu. Kazi hizo za tafsiri zimewaonesha wasomaji wa China jinsi fasihi ya Kiswahili ilivyokuwa mwanzoni, na mpaka sasa hizo kazi za tafsiri bado ni nyenzo muhimu kwa watafiti wa fasihi ya Afrika nchini China.

Changamoto za tafsiri

Miaka hii ya karibuni, serikali ya China imetoa wito kuzidisha uelewano kati ya watu wa China na watu wa Afrika, pia wasomi na wahariri wameelekeza macho kwenye fasihi ya Afrika. Lakini uchunguzi wa fasihi hautendeki bila matini, na tafsiri za vitabu vya Kiswahili bado zinakabiliwa na changamoto kadhaa. Tafsiri ni zoezi ambalo linamtaka mtafsiri awe na ujuzi na maarifa ya lugha na utamaduni wa pande zote mbili. Zaidi ya hayo, linahitaji muda na uvumilivu wa mtafsiri. Changamoto kubwa ni ukosefu wa watafsiri wenye sifa. Kufuatia kufungwa kwa idara ya Kiswahili, watafsiri wale wapevu walistaafu au walihamishwa kufanya kazi nyingine. Katika vyuo vikuu, wanafunzi wa Kiswahili wanadahiliwa kila baada ya miaka minne, tena ni wachache sana. Wanasomeshwa fasihi ya Kiswahili katika mwaka wa nne ambapo wanahangaika kutafuta kazi. Hawana muda wa kujenga ushabiki kwa fasihi ya Kiswahili, sembuse kushiriki shughuli ya kutafsiri matini ya fasihi. Changamoto nyingine ni upungufu wa hamasa ya mashirika ya uchapishaji. Zamani shughuli za tafsiri na uchapishaji wa vitabu vya Kiswahili zilikuwa zinahimizwa na kufadhiliwa na serikali. Katika mazingira ya soko huria, wachapishaji hukosa hamasa ya kuchapisha vitabu vya Kiswahili kwa kutopata faida katika mauzo ya vitabu hivi kwa sababu ya umaarufu mdogo wa lugha na fasihi ya Kiswahili nchini China. Miaka ya karibuni, vitabu vya fasihi ya Afrika vilivyochapishwa zaidi

TAFSIRI ZA VITABU VYA KISWAHILI NCHINI CHINA

ni vya Chinua Achebe, Wole Soyinka, John M. Coetzee, Ngugi wa Thiong’o ambao waliwahi kupata tuzo muhimu za kimataifa.

Isitoshe, kufuatia China kujiunga na Mkataba wa Berne na Mkataba wa Hatimiliki wa Dunia Oktoba mwaka 1992, suala nyeti la hatimiliki limewakwamisha moja kwa moja watafsiri wa vitabu vya Kiswahili kushughulikia kazi hiyo wakilinganisha kipato kidogo na ugumu wa mawasiliano na wa tafsiri yenyewe.

Hitimisho

Lugha ni kioo cha jamii na tafsiri ni daraja la kuunganisha jamii tofauti. Historia ya tafsiri za vitabu vya Kiswahili nchini China imeakisi utegemezi wa tafsiri kwa sera na mazingira ya jamii. Katika enzi ya mapinduzi, machapisho mengi ya kisiasa yalitafsiriwa na idara ya Kiswahili katika Shirika la Uchapishaji wa Lugha za Kigeni tangu iundwe mwaka 1964. Ilipofika enzi ya soko huria, idadi ya vitabu viliyotafsiriwa kwa Kiswahili ilipungua sana, na maudhui ya matini yalibadilika ili kuendana na matakwa ya wasomaji. Baadaye wasomi walianza kutafsiri vitabu vya fasihi ya Kiswahili. Kwa bahati mbaya, shughuli zote hizo za tafsiri zilitia nanga katika miaka ya 1990 kutokana na changamoto za kiuchumi na kitaaluma.

Ni wazi kwamba tafsiri ni taaluma inayohusiana na fani mbalimbali. Sera ya serikali, ufadhili wa mashirika ya uchapishaji, ubora wa kazi za waandishi na watafsiri pamoja na mapenzi ya wasomaji yote hayo yana nafasi muhimu katika kukuza uandishi, tafsiri na uchapishaji wa vitabu. Katika enzi hiyo ya utandawazi, ni fursa nzuri kwa Kiswahili kuenea duniani lakini pia kuna changamoto si haba ambazo zinahitaji serikali, wachapishaji, waandishi, watafsiri na wasomaji wa Kiswahili kufanya juhudi za pamoja katika kukabiliana nazo.

Marejeo

- Chen, Yuanmeng. 1999. 斯瓦希里语在中国的传播 [‘The Spread of Kiswahili in China’]. *Modern Communication (Journal of Communication University of China)* 2: 75-80.
- He, Mingxing. 2012. 从《海娃的故事》到“乌贾马运动”——中国斯瓦西里文书刊的海外传播 [‘From the *Story of Haiwa* to the Ujamaa Movement: the Overseas Spread of Chinese Books (Swahili Version)’]. *Journal of University of Jinan (Social Science Edition)* 3: 20-26.
- Mwansoko, Herman J. M. 2006. *Kitangulizi cha tafsiri: Nadharia na mbinu*. Dar es Salaam: TUKI.